

Anna Kalisz

doktor nauk prawnych, wpisana na listę mediatorów przy Sądzie Okręgowym w Lublinie w latach 2007–2009, współpracuje z Ośrodkiem Mediacji przy WPiA Uniwersytetu Śląskiego

Marzena Myślińska

asystentka w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa WPiA Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Adam Szot

asystent w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa WPiA Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Obecność mediacji w kształceniu prawników w Polsce¹

Uwagi wstępne

Wywodzące się z kultury *common law* tzw. alternatywne formy rozwiązywania sporów (*Alternative Dispute Resolution*) w obecnym kształcie uformowane zostały systemowo w USA w latach 60. i 70. XX w.² Do ich spopularyzowania (w latach 80. stosowane były już na powszechną skalę) przyczyniło się zaangażowanie środowiska amerykańskich prawników (*attorneys* byli pierwszymi mediatorami), w tym w szczególności sędziów, którzy wprowadzali w sądach pilotażowe programy mediacyjne³. Podstawowe formy ADR⁴ zostały następnie recypowane do kultury prawa stanowionego – w tym Europy Zachodniej, a w dalszej kolejności Europy Środkowo-Wschodniej. Obecnie do wzrostu

¹Niniejszy artykuł przedstawia wyniki badań autorów prowadzonych w związku z organizowaną przez nich I Ogólnopolską Konferencją Naukową „Obecność mediacji w kształceniu prawników”, która odbyła się 28.4.2010 r. na WPiA Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

²Choć ich rodowód sięga czasów starożytnych – szerzej na ten temat zob. m.in.: S. Kordasiewicz, *Historyczna i międzynarodowa perspektywa mediacji*, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morek, *Mediacje. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 31 oraz A. Kalisz, E. Prokop-Perzyńska, *Mediacja w sprawach cywilnych w prawie polskim i europejskim*, EPS 2010, Nr 10 (w druku).

³Szerzej na temat roli prawników w propagowaniu ADR w USA m.in.: A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*, Lublin 1993, s. 97–102.

⁴Do podstawowych form ADR – zgodnie z literaturą z tego zakresu – zaliczamy: negocjacje, mediacje i arbitraż. Ponadto wyróżnia się tzw. formy pochodne, strukturalnie zbudowane z elementów form podstawowych. Przykładami takich form są m.in.: *med-arb*, *mini trial*, *summary jury trial*, *ombudsman*, *early neutral evaluation*, *private judging*. Szerzej m.in. w: A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie...*, s. 103–134; E. Gmurzyńska, *Mediacja w sprawach cywilnych w amerykańskim systemie prawnym – zastosowanie w Europie i w Polsce*, Warszawa 2007, s. 10–28; A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 29–38.

ich popularności oraz znaczenia dla wymiaru sprawiedliwości stopniowo przyczyniają się działania Rady Europy⁵ oraz organów Unii Europejskiej⁶.

Formą alternatywnego rozwiązywania sporów, która dotychczas zdobyła największą popularność, jest mediacja, definiowana jako szczególny mechanizm decyzyjny, zmierzający do rozwiązania sporu godzącego dążenia i interesy stron oraz oczekiwania otoczenia społecznego⁷. Jej konstytutywną cechą jest udział neutralnej i bezstronnej osoby trzeciej, której głównym zadaniem jest pomoc spierającym się stronom osiągnąć akceptowalne, godzące ich stanowiska porozumienie. Mediator, w odróżnieniu od sędziego, nie posiada uprawnień władczych, nie może podejmować merytorycznej i wiążącej decyzji rozstrzygającej⁸. Zalety rozwiązania sporu w drodze mediacji – dzięki którym zyskuje ona coraz szersze grono zwolenników, to m.in.: szybkość procedury, perspektywność i efektywność dobrowolnego porozumienia stron, uwzględniającego w jak największym stopniu interesy stron.

Pomimo wskazanych pozytywnych aspektów tej formy ADR, aktywności w jej propagowaniu wskazanych instytucji europejskich oraz krajowych⁹, rozwój mediacji w Polsce należy ocenić jako powolny. Przyczyn tego stanu rzeczy upatrywać należy m.in. w jej niedoregulowaniu prawnym oraz małym zainteresowaniu prawników – praktyków, którzy często postrzegają mediację jako konkurencję w stosunku do ich działalności w ramach sądowego wymiaru sprawiedliwości. Negatywna ocena wynika w głównej mierze z braku wiedzy na temat tej formy rozwiązania sporu oraz błędnym przeświadczeniu o jej nieskuteczności. Podkreślenia wymaga, iż stan świadomości tej grupy zawodowej przekłada się w znacznej mierze na świadomość społeczeństwa. Niechęć lub obawa ze strony prawników wpływa bezpośrednio na podejście do mediacji samych stron sporu. Wydaje się – patrząc na doświadczenia amerykańskie – że przyszłość mediacji w Polsce i pozostałych krajach europejskich jest uzależniona przede wszystkim od wsparcia instytucjonalnego (tj. efektywnych uregulowań prawnych oraz odpowiednich działań popularyzujących), poziomu

⁵ Najważniejsze z działań legislacyjnych Rady Europy w tym zakresie to: Zalecenie Nr R (81)7 o środkach ułatwiających dostęp do wymiaru sprawiedliwości; Zalecenie Nr R (86)12 o środkach zapobiegających nadmiernemu obciążaniu sądów i ograniczających to obciążenie; Rezolucja Nr 1 (2000) w sprawie wymierzania sprawiedliwości w XXI wieku; Zalecenie Nr R (87)18 Komitetu Ministrów dotyczące uproszczenia wymierzania sprawiedliwości w sprawach karnych; Zalecenie Nr R (99)19 Komitetu Ministrów dotyczące mediacji w sprawach karnych; Zalecenie Nr R (98)1 Komitetu Ministrów dotyczące mediacji w sprawach rodzinnych; Zalecenie Nr R (01)9 Komitetu Ministrów w sprawie alternatywnych w stosunku do drogi sądowej metod rozwiązywania sporów pomiędzy organami administracji a jednostkami; Zalecenie Nr R (2002)10 w sprawie mediacji w sprawach cywilnych.

⁶ Zielona Księga o alternatywnych metodach rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych i handlowych z 2002 r.; Kodeks postępowania dla mediatorów (European Code of Conduct for Mediators); Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z 21.5.2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych, której data implementacji upływa w maju 2011 r.

⁷ A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie...*, s. 115.

⁸ R. Morek, *ADR w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2004, s. 75. Szerzej na temat roli i zadań mediatora m.in. w A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007, s. 157–194; A. Cybulko, A. Siedlecka-Andrychowicz, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morek, *op. cit.*, s. 167–174

⁹ Dużą rolę w zakresie propagowania mediacji w Polsce odgrywa m.in.: Społeczna Rada ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, powołana zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości Nr 24/09/PR z 3.4.2009 r.

kadr mediatorskich, a także zwiększenia świadomości i przeświadczenia o pozytywnych aspektach mediacji podmiotów w niej uczestniczących, a w szczególności prawników¹⁰.

Realizacja tego ostatniego postulatu uzależniona jest od wielu czynników. Niewątpliwie, jednym z nich jest propagowanie mediacji jako formy alternatywnego rozwiązywania sporów, już na etapie przygotowującym do wykonywania zawodów prawniczych – w trakcie studiów oraz szkolenia aplikacyjnego. W związku z tym konieczne jest przeprowadzenie analizy obecności mediacji na tych etapach kształcenia oraz sformułowania spostrzeżeń i wniosków w tym zakresie.

Studia wyższe

Podpisanie przez Polskę Deklaracji Bolońskiej i realizacja założeń Procesu Bolońskiego¹¹ spowodowały szereg zmian w funkcjonowaniu i organizacji systemu szkolnictwa wyższego w naszym kraju. Na mocy aktualnie obowiązujących regulacji normatywnych¹² prawo, jako jeden z nielicznych kierunków studiów¹³, prowadzone jest w formie jednolitych studiów magisterskich.

Podstawę organizacji procesu dydaktycznego na studiach wyższych w Polsce stanowią plany studiów i programy nauczania¹⁴. Uczelnie, posiadając autonomię w zakresie ich tworzenia, muszą uwzględniać pewne obowiązkowe treści kształcenia, które określone są w tzw. standardach kształcenia¹⁵. Prace nad aktualnie obowiązującymi standardami dla kierunku prawo poprzedzono licznymi dyskusjami na temat kształtu studiów prawniczych w naszym kraju. Dokonując analizy ich przebiegu pod kątem interesujących nas zagadnień, można zauważyć, iż kwestie związane z nauczaniem w zakresie mediacji – jako samodzielnego przedmiotu dydaktycznego o statusie przedmiotu kształcenia ogólnego

¹⁰ W świetle wskazanych faktów na uwagę zasługuje program Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” pt. „Sąd dla Obywatela”. Wypracowane w jego ramach propozycje zmian w obowiązujących przepisach, mające w założeniu przyczynić się do tego, że postępowania sądowe będą toczyły się szybciej, zaprezentowano na konferencji w listopadzie 2009 r. Wskazano wówczas na konieczność wykorzystania mediacji w rozwiązywaniu sporów. Celem programu jest m.in. popularyzacja alternatywnych metod rozwiązywania sporów, w tym mediacji oraz opracowanie wspólnego stanowiska co do uregulowania działalności wykonywanej przez mediatorów (w tym miejscu nadmienić należy, że pierwszy projekt ustawy o mediatorach, proponujący *de lege ferenda* ustawowy zakaz możliwości wykonywania zawodu mediatora dla radców prawnych i adwokatów, spotkał się ze zgodną krytyką prawników i przedsiębiorców, czego przejawem było wspólne stanowisko *Business Centre Club*, Krajowej Rady Radców Prawnych oraz Naczelnej Rady Adwokackiej).

¹¹ Za oficjalny początek Procesu Bolońskiego uważa się podpisanie 19.6.1999 r. Deklaracji Bolońskiej. Polska była jednym z 29 państw-sygnatariuszy.

¹² Aktualnie kwestia ta jest regulowana przez ustawę z 27.7.2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365 ze zm.) oraz rozp. Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 13.6.2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów (Dz.U. Nr 121, poz. 838).

¹³ Obowiązujące przepisy przewidują możliwość prowadzenia jednolitych studiów magisterskich na 13 kierunkach studiów.

¹⁴ Dla większej czytelności i przejrzystości w dalszej części używane będzie pojęcie „plan studiów”.

¹⁵ Zgodnie z definicją zawartą w art. 2 pkt 18 ustawy z 27.7.2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym, standardy kształcenia to zbiór reguł kształcenia na studiach wyższych, prowadzonego w różnych formach w ramach kierunków studiów, makrokierunków lub studiów międzykierunkowych. Na temat standaryzacji, w szczególności na studiach prawniczych i administracyjnych, zob. szerzej A. Korybski, O standaryzacji nauczania na studiach prawniczych, PiP 2004, z. 2.

(w wymiarze 30 godzin dydaktycznych) – pojawiły się po raz pierwszy w ramach projektu wypracowanego w trakcie Ogólnopolskiej Konferencji Dziekanów Wydziałów Prawa i Administracji w 2002 r. w Toruniu¹⁶. Jednakże w toku dalszych prac przedmiot ten zniknął z dokumentów opracowywanych pod kątem przygotowania standardów kształcenia¹⁷. Stan ten jest utrzymywany do chwili obecnej.

Zgodnie z aktualnie obowiązującymi standardami kształcenia dla kierunku prawo¹⁸, studia prawnicze trwają nie krócej niż 10 semestrów, zaś liczba godzin zajęć nie powinna być mniejsza niż 2400. Ramowe treści kształcenia zostały podzielone na dwie grupy: treści podstawowe oraz treści kierunkowe. Kształcenie w zakresie mediacji nie zostało uwzględnione w żadnej z tych grup. Jednocześnie jednak, określając kwalifikacje absolwenta studiów prawniczych, stwierdzono, że „absolwent umie komunikować się interpersonalnie oraz porozumiewać się w procesie podejmowania decyzji prawnych oraz występowania w roli negocjatora albo mediatora w sytuacjach, w których prawo obowiązujące wskazuje mediację jako zalecany sposób rozstrzygnięcia sporów prawnych”. Biorąc pod uwagę, iż standardy kształcenia określają minimalne reguły kształcenia, przyjęcie takiej konstrukcji stawia przed uczelniami wymóg opracowania planu studiów zapewniającego możliwość zdobycia przez studentów odpowiedniej wiedzy i umiejętności z zakresu mediacji i mediowania oraz innych form ADR.

Przechodząc do prezentacji wyników naszych badań nad obecnością mediacji w kształceniu prawników na etapie studiów wyższych, poczynić należy kilka uwag wstępnych dotyczących zakresu i swoistości obszaru badawczego. Prowadząc badania, dokonano przeglądu planów studiów na kierunku prawo, realizowanych w roku akademickim 2009/2010. Analizą objęto zarówno uczelnie publiczne (uniwersytety), jak i niepubliczne. Skoncentrowano się na obecności przedmiotów związanych z kształceniem w zakresie mediacji w ofercie dydaktycznej, czyli możliwościach, jakie szkoły wyższe stwarzają swoim studentom. Poza zakresem naszych badań pozostała natomiast kwestia faktycznego realizowania tych przedmiotów we wskazanym roku akademickim. Analizując plany studiów, zwrócono uwagę na zróżnicowanie nazw przedmiotów dotyczących omawianej problematyki na poszczególnych uczelniach. Tytułem przykładu można tu wskazać następujące ich nazwy: „Mediacje i negocjacje”, „Mediacje i arbitraż”,

¹⁶ W projekcie tym, w opisie sylwetki absolwenta, zabrakło jednak wzmianki o wiedzy i umiejętnościach z zakresu mediacji. Szerzej: A. Korybski, A. Kalisz-Prakopik, P. Pęczak, Zagadnienia negocjacji i mediacji w dydaktyce studiów prawniczych i administracyjnych, [w:] S.L. Stadniczeńko (red.), Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji, Opole 2006, s. 23.

¹⁷ Zarówno z dokumentów opracowywanych w trakcie Konferencji Dziekanów Wydziałów Prawa i Administracji, jak również ekspertyz przygotowywanych na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej dla potrzeb Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Szerzej *ibidem*. Na temat prac nad standardami kształcenia dla kierunku prawo zob. również J. Borkowski, Standaryzacja nauczania w naukach prawnych, PiP 2004, z. 2, s. 14–21.

¹⁸ Obowiązujące standardy kształcenia dla kierunku prawo stanowią załącznik Nr 85 do rozp. Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 12.7.2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz.U. Nr 164, poz. 1166).

„Podstawy mediacji”, „Mediacje gospodarcze”, „Alternatywne rozwiązywanie sporów w sprawach cywilnych”¹⁹.

Na zakończenie uwag stanowiących wstęp do szczegółowych rozważań, podkreślić raz jeszcze należy, iż badaniami objęto jedynie przedmioty związane z kształceniem w zakresie mediacji, wyodrębnione w planach studiów. Należy mieć jednocześnie świadomość, iż zagadnienia dotyczące mediacji, w tym w szczególności związane z konkretnymi regulacjami prawnymi, mogą być również przedmiotem innych wykładów prowadzonych w ramach studiów prawniczych (np. procedury cywilnej czy karnej). Jednakże, nawiązując do słów *Roberta Boltona* „choć komunikacja interpersonalna jest największym osiągnięciem ludzkości, to przeciętny człowiek nie komunikuje się dobrze (...)”²⁰ wydaje się, iż należała wiedza z zakresu mediacji, jaką powinien dysponować prawnik, nie powinna ograniczać się jedynie do znajomości przepisów prawnych, lecz musi obejmować również praktyczne umiejętności z tego zakresu.

Prezentację wyników badań nad obecnością przedmiotów związanych z mediacją w kształceniu prawników na etapie studiów wyższych należy rozpocząć od uwagi, iż w chwili obecnej w Polsce uprawnienia do prowadzenia jednolitych studiów magisterskich na kierunku prawo posiadają 33 uczelnie wyższe. Z tej ogólnej liczby – 17 (co stanowi 52%) z nich to uczelnie niepubliczne, zaś 16 (48%) to uczelnie publiczne – uniwersytety [diagram 1].

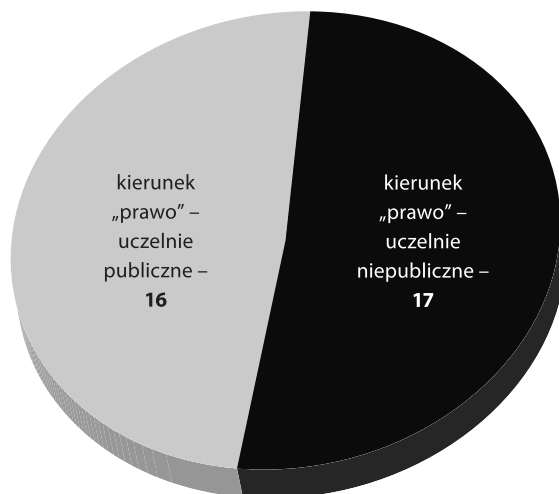

Diagram 1. Uczelnie wyższe w Polsce uprawnione do prowadzenia studiów na kierunku prawo

¹⁹ W związku z tym, w celu przejrzystości prezentacji wyników badań, określono je (na potrzeby niniejszej pracy) łącznie mianem „przedmiotów związanych z kształceniem w zakresie mediacji” lub „przedmiotów związanych z mediacją”.

²⁰ R. Bolton, *People Skills*, Englewood Cliffs 1979, cyt. za: A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *op. cit.*, s. 43.

Wśród ogółu uczelni wyższych w Polsce posiadających uprawnienia do kształcenia prawników – 16 z nich posiada w swoich planach studiów i programach nauczania co najmniej jeden przedmiot związany z kształceniem w zakresie mediacji [diagram 2].

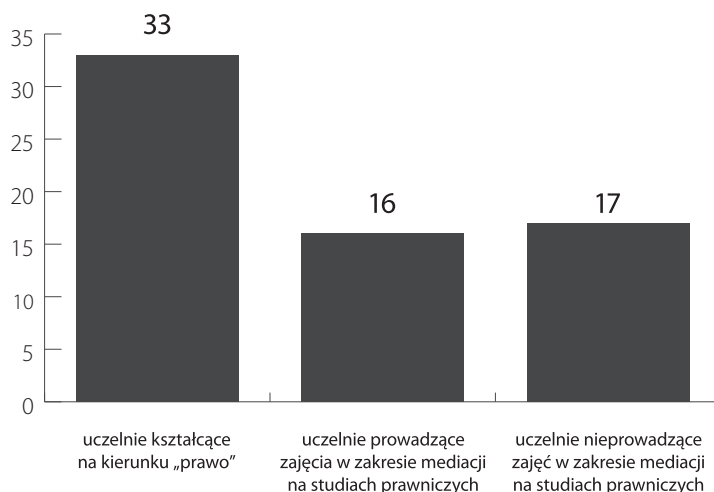

Diagram 2. Uczelnie posiadające w ofercie dydaktycznej przedmioty związane z kształceniem w zakresie mediacji na studiach prawniczych

Spośród tych 16 uczelni posiadających w swoich planach studiów co najmniej jeden przedmiot związany z kształceniem w zakresie mediacji – 9 posiada status uczelni publicznych. Biorąc pod uwagę łączną liczbę uniwersytetów prowadzących studia na kierunku prawo, stwierdzić należy, iż niewiele ponad połowa z nich (56%) posiada w swojej ofercie taki przedmiot (przedmioty) [diagram 3].

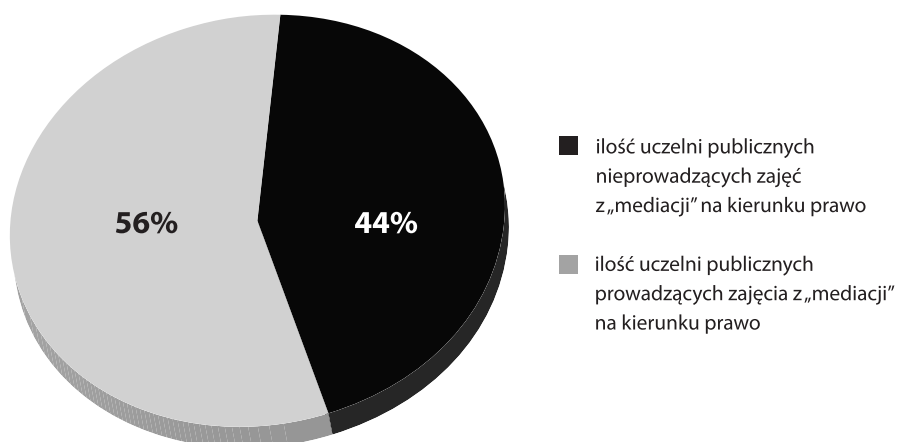

Diagram 3. Uczelnie publiczne posiadające w ofercie dydaktycznej przedmioty związane z mediacją

Z kolei, zestawiając ze sobą plany studiów i programy nauczania uczelni niepublicznych, obserwujemy tendencję odwrotną. Co najmniej jeden przedmiot związany z kształceniem w zakresie mediacji w swojej ofercie programowej posiada 7 uczelni, co stanowi 41% ogółu uczelni niepublicznych prowadzących studia na kierunku prawo [diagram 4].

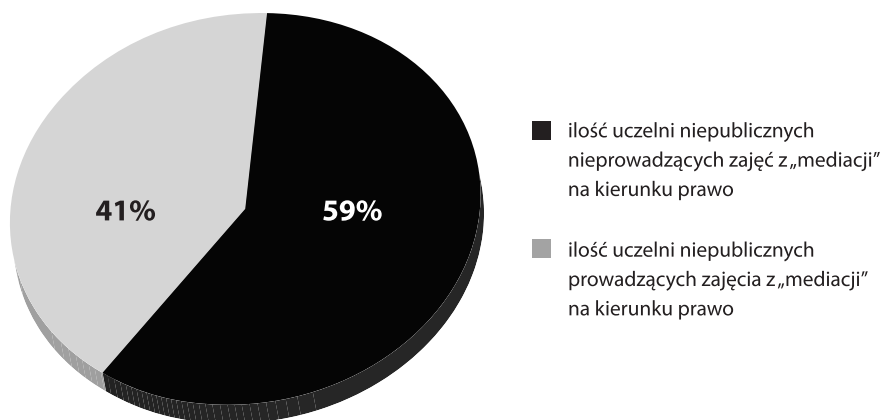

Diagram 4. Uczelnie niepubliczne posiadające w ofercie dydaktycznej przedmioty związane z mediacją

W związku z faktem, iż obecnie studia prawnicze realizowane są zarówno przez uczelnie publiczne, jak i niepubliczne, ich absolwenci posiadają takie same uprawnienia zawodowe, a obie grupy szkół wyższych podlegają jednakowym wymaganiom kadrowym i programowym, w dalszej analizie traktujemy je łącznie. Zakładamy bowiem, iż z punktu widzenia metod, sposobów oraz jakości kształcenia rozróżnienie takie nie przedstawia większej wartości poznawczej.

Analizując plany i programy nauczania na studiach prawniczych, zauważyć można, iż łączna liczba przedmiotów związanych z kształceniem w zakresie mediacji w ofercie programowej wszystkich uczelni wynosi 12. Spośród tej ogólnej liczby – 9 z nich prowadzonych jest jedynie w formie wykładu, 2 – w formie zajęć warsztatowych (przez które rozumiemy zajęcia ukierunkowane na nabywanie praktycznych umiejętności związanych z mediowaniem np.: konwersatoria, ćwiczenia, zajęcia laboratoryjne), zaś tylko w jednym przypadku przedmiot łączy w sobie wykład z zajęciami warsztatowymi [przełożenie wskazanych liczb na dane procentowe obrazuje diagram 5].

Ponadto warto nadmienić, iż zasadniczo przedmioty związane z mediacją (niezależnie od konkretnych nazw oraz szczegółowych treści kształcenia) prowadzone są przez jeden semestr w wymiarze od 15 do 30 godzin akademickich. Przedmioty te należą do grupy „przedmiotów do wyboru” (tzw. kierunkowych, monograficznych, wykładów specjalizacyjnych, kształcenia ogólnego). Jedynie na jednej z uczelni niepublicznych przedmiot ten – mający formę wykładu prowadzonego w wymiarze 15 godzin – ma charakter obligatoryjny dla studentów czwartego roku studiów.

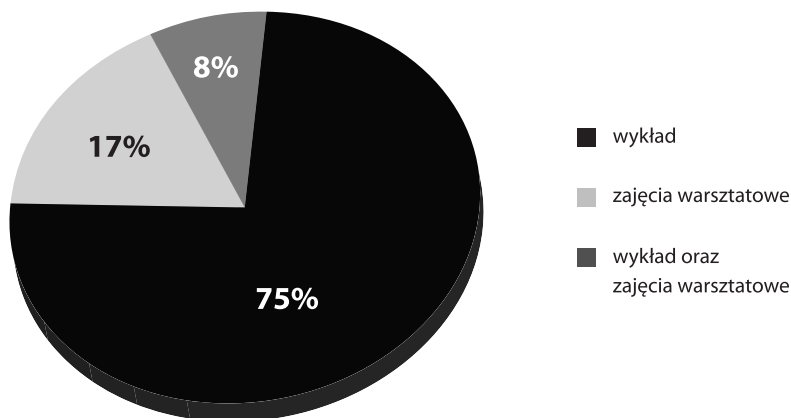

Diagram 5. Formy zajęć, w jakich odbywa się kształcenie w zakresie mediacji na studiach prawniczych

Kolejnym aspektem naszych badań była analiza treści programowych omawianych w ramach zajęć z przedmiotów związanych z kształceniem w zakresie mediacji. Po dokonaniu analizy dostępnych sylabusów poszczególnych przedmiotów²¹ stwierdzono, iż do „elementów wspólnych” tych treści należą w szczególności:

- zarys teorii konfliktów (w tym m.in. sposoby radzenia sobie z konfliktem),
- zarys teorii komunikacji,
- podstawy negocjacji (strategie, techniki i style negocjacji),
- ogólne informacje o ADR (zarys mechanizmów, geneza i formy),
- regulacje prawne dotyczące mediacji,
- zagadnienia związane z wykonywaniem zawodu mediatora:
 - przebieg dyskursu (postępowania) mediacyjnego (strategie mediacji, rola mediatora w jego przebiegu),
 - mediator (umiejętności i kwalifikacje),
 - zasady etyczne wykonywania zawodu.

W zależności od treści kształcenia w ramach konkretnych przedmiotów oraz uznania prowadzącego – nacisk może być położony na poszczególne zagadnienia z różną intensywnością, zaś poza wyżej wymienionymi obejmować również inne, dodatkowe kwestie związane z omawianą problematyką.

Omawiając zagadnienie obecności mediacji w kształceniu prawników na etapie studiów wyższych, wspomnieć należy o dodatkowych formach edukacji – studiach podyplomowych, kursach doszkalających oraz seminariach. Na potrzeby niniejszego artykułu badania ograniczono jedynie do studiów podyplomowych prowadzonych przez wydziały prawa. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż są to studia przeznaczone nie tylko

²¹ Analizie poddane zostały sylabusy zamieszczone na stronach internetowych uczelni wyższych bądź udostępnione autorom przez poszczególnych wykładowców przedmiotów związanych z mediacją.

dla absolwentów kierunku prawo, zaś podobne formy doszkalania i poszerzania wiedzy (w których mogą uczestniczyć prawnicy) są prowadzone również przez inne wydziały uczelni wyższych oraz instytucje w stosunku do nich zewnętrzne. Po dokonaniu analizy oferty edukacyjnej zarówno publicznych, jak i niepublicznych uczelni kształcących prawników, stwierdzić należy, iż obecnie studia podyplomowe w zakresie mediacji prowadzone są na 4 wydziałach prawa. Są to studia dwusemestralne w wymiarze 260 godzin (w tym 180 godzin wykładów oraz 80 warsztatów). Dodatkowo na jednym z wydziałów prawa odbywają się kursy doszkalające z zakresu negocjacji i mediacji w wymiarze 30 godzin. W jednym przypadku prowadzone są cykliczne seminaria poświęcone mediacji oraz innym alternatywnym metodom rozwiązywania sporów.

Reasumując rozważania tej części artykułu, mając jednocześnie na uwadze wzrost znaczenia ADR w wymiarze sprawiedliwości oraz życia zawodowym prawników, postuluje należy zwiększenie udziału treści związanych z mediacją w ich kształceniu na etapie studiów wyższych. Programy studiów prawniczych – ukierunkowywane w coraz większym stopniu na edukację zawodową – powinny zapewniać studentom prawa możliwość zdobycia wiedzy i umiejętności praktycznych w zakresie ADR. W przekonaniu autorów niniejszego opracowania optymalnym rozwiązaniem byłoby wyodrębnienie w ramach planów studiów przedmiotu poświęconego tej problematyce, który obok zagadnień *stricto* prawniczych poruszałby również inne kwestie jej towarzyszące (m.in.: podstawy komunikacji, teoria konfliktów, techniki negocjacyjne itd.). W związku z tym forma zajęć przedmiotów związanych z mediacją, poza wykładem nakierowanym na uzyskanie teoretycznej wiedzy przez studentów, powinna obejmować warsztaty, które umożliwią im zdobycie praktycznych umiejętności związanych z mediowaniem. Zajęcia powinny być prowadzone przez wykładowców znających tę problematykę – zarówno od strony teoretycznej jak i praktycznej. Elementem bezpośrednio wpływającym na zdobywanie wiedzy oraz praktycznych umiejętności z zakresu mediacji jest organizowanie zajęć z tego zakresu w ramach klinik prawa oraz klinik mediacji²², gdzie studenci mają możliwość – pod nadzorem opiekuna-mediatora – nie tylko obserwować, ale również prowadzić mediacje w sprawach wpływających do klinik/poradni. Na zakończenie omówienia badań nad obecnością mediacji w kształceniu prawników na etapie studiów wyższych stwierdzić należy, iż obecność w programach nauczania przedmiotów związanych z mediacją poprzez wzbogacenie wiedzy o innych niż droga sądowa sposobach rozwiązania sporu oraz zdobycia umiejętności mediowania przyczynia się do poszerzenia perspektyw zawodowych studentów i przygotowuje ich do pełnienia roli mediatora.

Aplikacje prawne

Kolejnym etapem kształcenia prawników przed rozpoczęciem przez nich samodzielnej pracy zawodowej jest aplikacja. W tym miejscu rozważań należy skoncentrować uwagę

²² Obecnie przy uniwersyteckich wydziałach prawa funkcjonują dwie takie formy propagowania idei mediacji: Klinika Mediacji w ramach Centrum Rozwiązywania Sporów i Konfliktów przy WPiA Uniwersytetu Warszawskiego oraz Ośrodek Mediacji przy WPiA Uniwersytetu Śląskiego.

na analizie programu aplikacji poszczególnych zawodów prawniczych oraz próbie odpowiedzi na pytanie – czy i w jakim stopniu uwzględnia on treści edukacyjne w zakresie alternatywnego rozwiązywania sporów, ze szczególnym uwzględnieniem mediacji. W celu dokonania tej analizy pokrótce przedstawione zostaną aplikacje, po ukończeniu których można wykonywać zawód związany – pośrednio lub bezpośrednio – z funkcjonowaniem mediacji sądowej lub pozasądowej.

Powstaje zatem pytanie: na której aplikacji byłoby potrzebne takie szkolenie i dlaczego (z uwagi na udział w stosowaniu prawa i podejmowaniu decyzji co do rozstrzygnięcia i rozwiązywania sporów prawnych absolwentów tej aplikacji).

Wydaje się, że w grę wchodzi tu następujące aplikacje:

- sądowa i prokuratorska, ponieważ osoby, które wykonują zawód po ich ukończeniu wydają postanowienia o skierowaniu na mediację w postępowaniu cywilnym (sąd – w zw. z art. 183¹ § 2 i art. 183⁸ KPC) i w postępowaniu karnym (art. 23a § 1 KPK),
- adwokacka i radcowska, ponieważ przedstawiciele tych wolnych zawodów informują o mediacji sądowej swoich klientów (potencjalne strony mediacji) i mogą też – jak to jest przyjęte na Zachodzie, gdzie prawnicy dostrzegli i wykorzystują niewymierny potencjał i kreatywność rozwiązań, jakie niesie mediacja – sami przeprowadzać mediacje pozasądowe i sporządzać ugody.

Wydaje się również, iż stosowną wiedzę (przynajmniej w minimalnym zakresie) na temat mediacji powinni posiadać również notariusze, ponieważ to przed nimi (w formie aktu notarialnego) sporządzane są ugody.

Mając na uwadze znaczenie mediacji w praktyce zawodowej prawników, należy przedstawić aktualną sytuację prawnoedukacyjną w zakresie kształcenia na aplikacji sądowej, prokuratorskiej, adwokackiej i radcowskiej. Aplikacja jest to, najogólniej rzecz ujmując, praktyka absolwenta studiów prawniczych mająca na celu przygotowanie do wykonywania zawodu, odbywająca się według reguł określonych szczegółowymi przepisami o randze ustawowej i podustawowej (dotyczących m.in.: konkursowego egzaminu wstępnego, czasu, miejsca, programu²³ i warunków odbycia aplikacji), i kończąca się stosownym egzaminem państwowym. Celem aplikacji jest przygotowanie aplikanta do wykonywania określonego zawodu prawniczego. Aktualnie istnieją aplikacje: adwokacka, komornicza, legislacyjna, notarialna, radcowska, referendarska, ogólna, prokuratorska i sądowa.

Aplikacja ogólna, sądowa i prokuratorska regulowane są rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 30.6.2009 r. w sprawie odbywania aplikacji ogólnej, sędziowskiej oraz prokuratorskiej²⁴. Program aplikacji (czyli szczegółowy harmonogram zajęć i praktyk) jest według obecnego stanu prawnego opracowywany przez Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, a następnie uchwalany przez Radę Programową Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Aktualnie aplikacja ogólna trwa 12 miesięcy i nie przewiduje w swoim programie zajęć prowadzonych bezpośrednio z zakresu ADR. Osoba,

²³ Jako program aplikacji rozumiany jest wykaz zajęć i praktyk obejmujący listę przedmiotów teoretycznych i praktycznych, ze wskazaniem obligatoryjnych i fakultatywnych oraz ich minimalny wymiar godzin.

²⁴ Dz.U. Nr 107, poz. 895; wydane na podstawie art. 52 pkt 2 ustawy z 23.1.2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury (Dz.U. Nr 26, poz. 157).

która ukończyła aplikację ogólną oraz spełnia kryteria określone w ustawie, może kontynuować szkolenie na aplikacji sędziowskiej lub prokuratorskiej.

Aplikacja sądowa trwa 54 miesiące i również nie przewiduje w swoim programie zajęć z zakresu ADR. Szkolenia w tym zakresie nie przewidywał także poprzedni stan prawny regulowany rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 5.9.2002 r.²⁵.

Jeżeli chodzi o popularyzację mediacji w sprawach cywilnych, przyszli sędziowie muszą tę kwestię wywodzić jedynie z zasady dążenia do ugodowego załatwiania sporów w każdym stanie sprawy (art. 10 i 223 § 1 KPC), wspomnianych art. 183¹ § 2 i art. 183⁸ KPC oraz pozostałych przepisów Oddziału 1, Rozdziału 1, Działu II, Tytułu IV Księgi I KPC. W sprawach karnych – oprócz wspomnianego art. 23a § 1 KPK – sąd stosuje także art. 53 § 3 KK.

Aplikacja prokuratorska trwa 30 miesięcy i nie przewiduje w swoim programie zajęć z zakresu ADR. Prokuratorzy uwzględniają przepisy Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 13.6.2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych²⁶. Należy zaznaczyć, że dla sędziów i prokuratorów już wykonujących te profesje organizowane są przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury szkolenia z zakresu mediacji.

Aplikacja adwokacka – regulowana jest ustawą z 26.5.1982 r. – Prawo o adwokaturze²⁷ (art. 75–79). Wydany na jej podstawie 22.9.2009 r. – art. 58 pkt 12 lit. b Regulaminu aplikacji adwokackiej²⁸ przewiduje jedynie zajęcia z retoryki, gdzie co prawda można poruszyć tematykę komunikacyjną, zbyt jednak odległą od ADR, by można było uznać postulat edukacji w tym zakresie za spełniony.

Aplikacja radcowska jest regulowana ustawą z 6.7.1982 r. – Prawo o radcach prawnych²⁹ w art. 32–38 oraz Regulaminem aplikacji radcowskiej i egzaminu radcowskiego³⁰, trwa obecnie 3 lata (aplikacje rozpoczęte przed 1.1.2010 r. – 3 lata i 6 miesięcy). Jej program ustala Krajowa Rada Radców Prawnych (dalej: KRRP). W programie aplikacji radcowskiej znajdują się – oprócz erystyki – zajęcia z zakresu negocjacji i mediacje (6 godzin na trzecim roku aplikacji).

Z jednej strony warto docenić fakt, że KRRP stała się prekursorem wprowadzania zajęć z zakresu ADR do programów aplikacji prawniczych, jednakże są to wykłady w bardzo niewielkim wymiarze godzin i nie są wzbogacone żadnymi zajęciami o charakterze praktycznym (np. warsztatami lub praktyką w ośrodku mediacyjnym).

W kontekście powyższych uwag, wart odnotowania jest również fakt wprowadzenia swego rodzaju zaleceń (wskazań) w zakresie wykorzystywania mediacji do kodeksów etycznych niektórych korporacyjnych zawodów prawniczych. W tym zakresie w § 44

²⁵ Dz.U. Nr 154, poz. 1283 ze zm.

²⁶ Dz.U. Nr 108, poz. 1020.

²⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2009 r. Nr 146, poz. 1188 ze zm.

²⁸ Uchw. NRA Nr 22/08 z 14.6.2008 r.; uchw. NRA Nr 24/08 z 4.10.2008 r.; uchw. NRA Nr 47/09 z 4.4.2009 r.; uchw. NRA Nr 55/09 z 12.9.2009 r.

²⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 10, poz. 65 ze zm.

³⁰ Uchw. z 17.11.2009 r. Nr 94/VII/09 KRRP, weszła w życie 1.1.2010 r. Szkolenia z zakresu negocjacji i mediacji przewidywał także poprzedni stan prawny (dla aplikacji zaczętych przed 1.1.2010 r.), oparty na regulaminie z 26.9.2008 r. Nr 35/VII/08 wydanym na podstawie art. 60 ust. 8 lit. a ustawy o radcach prawnych.

Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu zawarto sformułowanie: „Adwokat ma obowiązek dążyć do rozstrzygnięć pozwalających zaoszczędzić klientowi kosztów oraz doradzać ugodowe zakończenie sprawy, gdy jest to uzasadnione interesem klienta”.

Natomiast Kodeks etyki radców prawnych w art. 27 pkt 2 *expressis verbis* stanowi: „Radca prawny w uzasadnionych przypadkach powinien poinformować o możliwości podjęcia próby ugodowej lub skierowania sprawy do mediacji, jeżeli odpowiada to interesowi klienta; radca prawny winien dołożyć wszelkich starań, aby pomóc stronom sporu w osiągnięciu porozumienia bez wszczynania postępowania sądowego lub innego o podobnym charakterze. W przypadku zaś wkroczenia sporu na etap postępowania sądowego, powinien zachęcać strony do jego ugodowego rozwiązania – jeżeli jest to zgodne z interesem jego klienta”.

Podsumowując, warto raz jeszcze podkreślić, że zmiana mentalności i otwarcie się na stosowanie ADR potrzebne są zatem nie tylko wśród członków społeczeństwa jako pierwotnych adresatów norm prawnych, w tym regulujących instytucję mediacji, ale także (a nawet przede wszystkim) w środowisku prawniczym. To właśnie przedstawiciele tego środowiska w ramach wykonywanych przez siebie zawodów mogą bowiem znacznie przyczynić się do popularyzacji mediacji bądź też ograniczać jej rozwój, dezinformując (lub po prostu nie informując) podmioty korzystające ze świadczonej przez nich pomocy prawnej o zakresie możliwości korzystania z postępowania mediacyjnego i jego skuteczności, czego głównym powodem jest postrzeganie mediatorów jako rynkowych konkurentów albo niedocenianiu – często zresztą w pewien sposób uzasadnionym – ich umiejętności. Wydaje się jednak, że głównym czynnikiem decydującym w tej kwestii będzie nie tyle wola prawodawcy zawarta w ustawach, ile wola podmiotów układających programy kształcenia aplikantów, a następnie wola samych przedstawicieli konkretnych zawodów prawniczych.

Uwagi końcowe

Reasumując rozważania nad obecnością mediacji w kształceniu prawników raz jeszcze podkreślić należy rosnącą – choć raczej w niespiesznym tempie – popularność oraz znaczenie tej alternatywnej formy rozwiązywania sporów, która od momentu jej wprowadzenia do polskiego porządku prawnego zaczyna być postrzegana nie tylko jako alternatywa, ale również uzupełnienie w stosunku do tradycyjnego postępowania sądowego.

Stan ten implikuje konieczność wprowadzenia do współczesnej edukacji zawodowej prawnika wiedzy oraz umiejętności skutecznego negocjowania i mediowania. Wzbogacenie tradycyjnego wykształcenia prawniczego o przedmiotowe treści nie tylko spowoduje poszerzenie „spojrzenia na konflikt”, przygotuje przedstawicieli tej profesji do opanowywania wysoce skomplikowanych oraz wielostronnych sporów (tak charakterystycznych dla transgranicznej współpracy gospodarczej), ale również zmieni do niej podejście – umożliwi rozwiązanie sporu uwzględniające wartości pozaprawne i niematerialne, akcentujące udział stron w jego zakończeniu.

Edukacja w zakresie mediacji jest wreszcie niezbędna z uwagi na nową perspektywę zawodową, jaka stoi przed prawnikami w obliczu powstania i dalszego kształtowania

się nowego zawodu – mediatora. W przekonaniu autorów przedstawiciele tej grupy zawodowej, z uwagi na znajomość treści obowiązującego prawa, są w sposób szczególny przygotowani do pełnienia tej roli.

ABSTRACT

“Mediation in legal education in Poland”

In Poland, the development of mediation, which is actually the most popular and the most frequently used method of the Alternative Dispute Resolution, in spite of its presence in the legal provisions since 1991 – can hardly be considered a dynamic process. The reasons for such a situation originate from insufficient legal regulations as well as relatively low interest of the legal environment – mainly practicing lawyers, often considering mediation as a (competitive) process juxtaposed to litigation.

The negative approach of this group results not only from insufficient knowledge, but also from the fact that these persons do not apply this method in dispute settlement, as they consider it ineffective. In order to change this way of reasoning, it is necessary to promote the idea of mediation starting from the initial stage of legal education – academic studies followed by legal training.

For that reason, the article attempts to study the presence of the mediation topic throughout legal education and also to formulate some brief de lege ferenda remarks on that issue.